

ОСНОВНИ ЕТАПИ В РАЗВИТИЕТО НА АРАБСКАТА МУЗИКА. РАЗЦВЕТ НА АРАБСКАТА МУЗИКАЛНА КУЛТУРА В ЕГИПЕТ (XIX–XX В.)

Венцислава Дикова

*„Подай ми флейтата и запей,
песента е тайната на вековете..
риданието на флейтата остава,
дори след края на света.*

*...
Била ли е нявга гората
твой дом? Вместо палатът?
Изкачвал ли си скали, прекосявал ли си
потоци? Къпал ли си се в парфюм,
а сетне си съхнел под слънцето?*

*Вкусвал ли си сутрешната роса
в бокали ефирни?
Седял ли си сам при залез под лозниците?
Между гроздовете, спускащи се,
като полюлеи от злато?*

*...
Била ли е тревата твоята нощна постеля?
Завивала ли те е нощта със своето небе?
Докато унесен в блянове по утрешния ден,
забравяш за отминалите.*

*...
Подай ми флейтата и запей,
песента е правдата на сърцата.
Риданието на флейтата остава,
дори след края на всички грехове..*

*Подай ми флейтата и запей,
забрави болезките и тяхното изцерение..
защото хората са стихове, поеми –
написани с пръски вода.”*

Джубран Халил Джубран (1883–1931 г.)

Музиката е родена от боговете, а не от хората, и затова е вечна като тях. Сътворяването ѝ е обвързано с красиви легенди, съчинени имена, а историята ѝ е написана от простосмъртни. Тя носи свое уникално и божествено послание. Посланието на вечността и на безсмъртието. Посланието на красотата, хармонията, изобилието и любовта. Музиката е самодостатъчна и съвършена. Тя е дарът на боговете за синовете и дъщерите Адамови. Тя носи обаянието и великолепието на Рая, тя е наградата за достойните.

В края на 2002 г. посетих местността Угарит (Ра'с Шамра) в Сирия. В началото на 50-те години на миналия век там е открита клиновидна плочка, на която е изобразена най-старата нотна система в света. Някои учени настояват, че това е и родното място на първата азбука. Глинената плочка съдържа текст и ноти, представляващи химн в прослава на съпругата на Бога на Луната Никкал.¹

Снимката е взета от <http://phoenicia.org/>

Историята на арабската музика е като начупена матрица. Всяка арабска страна притежава свое специфично и уникално музикално наследство, което допълнително се влива в пъстрата мозайка от звуци и ритми на онова, което някои европейски изследователи наричат „ориенталска“ музика. Истината е, че музикалните традиции на различните народи през вековете са се смесили дотолкова, че днес е трудно да се определи единствено по слух, кои точно елементи се отнасят към Персийската, Арабската или Османската школи. В наше време, като че ли най-продуктивни се оказват египетските музиканти и композитори, които осъществяват обратен пренос на информация, а именно – заемат музикални елементи и жанрове от европейската и американска музикални култури, процес, който започва през XIX век, като умело ги вливат в пъстрата палитра на арабската самобитна ритмика. (Виж Изт. 3)

Развитието на музикалната култура при арабите има богата история, която е описана в хиляди страници от съвременни автори, ала, аз ще се спра само на най-основните етапи, характеризиращи критичните моменти в еволюцията на идеите, темите и специфичните ритмични структури, материализиращи богатството и наситеността на арабската музикална словесност.

Споменава се, че древните египтяни използвали чинела, лютнята, флейтата, както и лирата (с 3, 5 или 7 струни) в своите музикални изпълнения. Свиренето било често пъти съпровождано от пляскане и щракане с пръсти. Песните и танците се изпълнявали от жени-робини, пленени във войните. В епохата на фараоните производството на музикални инструменти се разраствало, а музикалните изпълнения били съсредоточени в дворците и религиозните храмове. В средата на първи век от Христа християнството навлязло в земите на Египет и коптите заели някои от древноегипетските мелодии в своите религиозни песнопения.

Епохата на Джахилията донесла първия вид пеене „худа“, наречено така, заради бедуините, които по време на дългите си пътувания през пустините, начело на своите кервани, натоварени със стока, пеели, в съзвучие с подрънкващите звънчета на камилите. Типичното за тази епоха женско пеене било „ар-раджас“, а по-точно, песните на жените, докато мъжете им били на война. Съществували още два вида песни, едните били изпълнявани по време на сватби и радостни събития, а другите, – във време на скръб и погребения. Споменава се още, че през VI в. по време на религиозните поклонения в Мека се изпълнявало специфично пеене „тахлил“, със съпровод на малки тамбури.

Идването на исляма положило основите на религиозното пеене, мелодиката на „изана“, на „ат-тамджийд“, „ад-дикр“ и „ал-хадра“². Поставило се началото на артистичното пеене, което се отличавало от рудиментарното пеене на бедуините. Въвежда се идеята за „тараб“ – музикална интерпретация на текст със завладяваща емоционална тема, която пренася слушателя в състояние на екстаз. (Виж Изт. 5)

Исторически сведения донасят, че през 630 г. персийският управител на Египет по онова време подарил на Пророка (сас) две робини. Едната от тях, Сирин, пеела и свирела на лютня. Твърди се, че именно благодарение на нея, египетската песен и лютнята се разпространили на Арабския полуостров.

Епохата на разпространение на исляма се разделя условно на четири основни периода – от смъртта на Пророка (сас) през 632 г. до края на управлението на Праведните Халифи; периодът на управление на Омеядите (661–750 г.); Абасидски Халифат (750–1257 г.) и Омеядското управление в Андалусия (751–1031 г.). Твърди се, че още по време на управлението на последния от Праведните Халифи Али се появява така нареченото „професионално“ пеене.

Омеядите превърнали исляма в основа за създаването на една велика империя. Това било времето на възраждане на музикалната култура на арабите. Първият, който засвирил професионално на лютня бил Саиб Хатир, а сред неговите последователи били Узат ал-Мийла, Джамила, Ибн Саридж (съчинил мелодии по касидите на Омар бин Аби Рабия³) и Маабад⁴. По това време имало две музикални школи – Мединска и Меканска⁵. Появяват се и първите книги с музикална теория на Юнис – „Китаб ан-Нарам“ и „Китаб ал-Киян“. Споменава се, също, че халиф Сюлейман бин Абдул Малик организирил музикални надпревари между професионални певци.

Управлението на Абасидите се свързва най-вече със „Златния век“ на арабската държавност и изкуства. Тогава се увеличил броят на арабските маками и музикални размери. Лютнята имала вече цели осем разновидности.

Абасидските халифи обичали музиката и пеенето. Халиф Ал-Махди бин Ал-Мансур, например, имал чудесен глас, а халиф Ал-Уатик пеел и свирел прекрасно на лютня. Книгите с теория върху музиката се умножили, Ал-Халил бин Ахмад написал „Китаб ан-Нарам“, както и „Китаб ал-Ийка“. Ученият и философ Ал-Кинди – бащата на арабската астрология (и философия) също създал невероятни трактати по музика. Той определил съществуването на седем музикални макама⁶, като седемте планети и седемте основни цвята. По това време се оформили две основни музикални школи, тази на „свирачите на лютня“ и тази на „свирачите на тамбура“, донесена от Персия. Авицена (Ибн Сина) също написал няколко трактата по музика, като я нарекъл „математическа наука“. Разделил музикалните инструменти на три основни вида, и определил, че лютнята трябва да има четири струни – като четирите посоки на света, четирите сезона и четирите части на човешкото тяло. Най-значимият труд по средновековна музика, обаче, била „Голяма книга за

музиката” на Ал-Фараби. Ал-Газали⁷, суфи, написал значим труд върху музиката и нейното приложение в мистицизма. Той се опитал да опровергае идеята, че пеенето се счита за „харам” в исляма. Цитира Свещения Коран, където се прави разграничение единствено между грозния глас и красивия глас:

„Най-противният от гласовете е магарешкият глас.” (сура 31: „Лукман”, айет 19)

Сред най-знаменитите певци и композитори по онова време, обаче, трябва да се спомене Ибрахим ал-Мусала, който пристигнал в Багдад по покана на халиф Ал-Махди и само за един ден спечелил 150 хил. динара, заради таланта си на певец. Харун ар-Рашид го взимал със себе си по време на своите походи. Когато го попитал как съчинява толкова прелестни мелодии, Ал-Мусала отговорил: *„Емире на ПравOVERните, забравям за грижите си, сетне ме обзема радост, и в мен се разтварят мелодиите, на които придавам ритъм, а сетне ги превръщам в реалност.”* Ибрахим бил наследен от сина си Исхак – певец, композитор и изкусен свирач на лютня, който забавлявал халифа Ал-Уатик. Твърди се, че той е първият, който категоризирал музикалните размери. По негово време негов съперник бил Ибрахим бин Ал-Махди, брат на Харун ар-Рашид, който смесвал арабски и персийски мотиви и мелодии в своите композиции.

Сред музикалното наследство на арабите останала и знаменитата книга на Ал-Исфাহани „Китаб ал-Арани” („Книга на песните”), която включвала текстове на песни, както от епохата на Джахилията, така и от тази на исляма.

Най-добрият свирач на лютня по времето на Абасидите бил Мансур Залзал, който създал нов макам и го нарекъл „ал-мансури”; същият се използва и до днес в някои части на Ирак.

Интерес представлява и развитието на музикалната култура на арабите в земите на Ал-Андалус (Андалусия), където най-голямо влияние оказали композициите на Абу ал-Хасан Али бин Нафия „Зирияб” (*ар.- „сойка”*). Той получил този псевдоним, заради разкошния си глас. Зирияб бил ученик на Ибрахим ал-Мусала, а сетне и на сина му Исхак. Един ден се появил пред халиф Харун ар-Рашид, но за изненада на всички, засвирил на изобретена от него лютня. Тя била направена със

струни от коприна и косми от опашката на лъв. Това разгневило учителя му, който сметнал това за знак на съперничество и прогонил ученика си извън двореца. Зирияб поел към Тунис, а сетне към Кордоба. Там бил посрещнат от халиф Абдул Рахман II, който го поканил да създаде професионално училище за музика. Зирияб построил сграда, в която обучавал учениците си на музика и етикет. Той добавя пета струна на лютнята, като всяка струна имала различен цвят. Бил и първият, който въвел използването на перо при свиренето на лютня. В школата му имало ученици от Испания, Франция и Германия. Оставил в наследство повече от десет хиляди мелодии.

Последвала епохата на андалуските „муашшахи“⁸ и „заджали“⁹. Евреите от Ал-Андалус, например, заели формата на муашшаха, за да създават религиозна поезия на иврит.

Муашшахът бил създаван, за да се пее. Пеещото било съпроводено от изпълнение на някакъв музикален инструмент, а понякога и от танц. Муашшахът се различавал от традиционната касидна форма. Представлявал строфична поема, с модел на римуване в рамките на всяка строфа или на няколко реда, като за разлика от касидата, тук всяка строфа завършвала със заключителна строфа „харджа“, написана на близък до разговорния език. Всяка страна развила свои форми, например, в Багдад се появила „ал-мауалия“, а в Египет – „ал-маууал“, и до днес разпространен в някои египетски села. За пръв съставител на муашшахи, Ибн Халдун¹⁰ посочва Мукаддам бин Маафи ал-Кабри.

Новият етап в развитието на музикалната култура на арабите се поставя с въвеждането на четвърт тон през XVII век. Този акт променя ползваната до този момент гама „хурасани“, въведена в края на 1200 г. от Сафи ад-Дин¹¹. Това слага край на старата Арабо-персийска-сирийска музикална система въведена по време на Абасидите.

Имената на възраждането на арабската музика включват Шаххаб ад-Дин, който написва „Сафинат Шаххаб“, в която публикува стотици текстове на андалуски муашшахи. Шаххаб ад-Дин е възпитаник на „Ал-Азхар“¹², който заедно с Шейх Ал-Маслуб събира и публикува песни от арабския и египетски фолклор. Дейността им съвпада с назряването на идеите на арабския национализъм. В поезията, пробив осъществява Махмуд Сами ал-Баруди Паша, който отхвърля завинаги османския начин

на писане. Настъпва нова епоха в арабската държавност и изкуства. Тук могат да се споменат още много имена, като това на композитора на Арабското Възраждане – Абду ал-Хамула. Наджиб Махфуз¹³ описва оживлението в съвременен Египет в края на ХУХ в. така:

„Навсякъде заведения, кафенета, и от всяко място звучи музика..”

Започват да се появяват все повече жени-певци, най-вече в Кайро и Александрия (напр. Ал-Лаундия и Мунира ал-Махди). *„Обществото отбеляза прогрес, жените се освободиха от плена на османския харем (изолация), отпреди Революцията през 1919 г.”*¹⁴

Още по времето на Мухаммад Али¹⁵ отваря врати първото училище за военна музика. Синът му създава и Национална Опера – първа в целия арабски свят и Африка. През 1957 г. се създава и първият в арабския свят Център за фолклор, чиято цел е да се съберат фолклорните песни и танци от всички краища на Египет. Наследници на традиционните маками били Махмуд Субх, Ум Кулсум¹⁶, Закария Ахмад, Мухаммад ал-Касабджи, Мухаммад Абдел Уахаб и др. Сред най-великите композитори на Революцията бил Сайед ал-Бахр Даруиш (1892–1923 г.), който оставил след себе си 10 даура, прекрасни композиции на муашшахи, мюзикали и 26 оперети. Написва „Билади”, който в последствие се превръща в национален химн на Египет. През 1930 г. се въвежда задължително музикално образование в училищата. През 1944 г. д-р Махмуд ал-Хафни създава Институт за театрална музика.

Сред най-великите постижения на всички времена, обаче, остава провеждането на Международна Конференция за арабска музика през 1932 г., на която се правят записи на присъстващите сирийски, ливански, иракски, туниски, алжирски и марокански ансамбли. На тази знаменита конференция присъства и британският ориенталист д-р Хенри Фармър. В последствие се появяват професионални певци, като Ум Кулсум, Абдел Уахаб, Фарид ал-Атраш, Асмахан и др. Бързоразвиващата се филмова индустрия допълнително тласка развитието на музиката. Д-р Хусейн Фаузи прави специална радио-програма, по време на която звучи най-вече западна класическа музика. През 1959 г. в Египет е учреден и Национален институт за музика, който по-късно е превърнат в консерватория.

БЕЛЕЖКИ

¹ Снимката е взета от <http://phoenicia.org/>

² Последните се свързват с религиозните практики на ислямските мистици; „дикр“ представлявало повторение на имената на Аллах, а „хадра“ била колективен ритуал, който включвал „дикр“, съпроводен от изпълнение на музикален инструмент, рецитал на поезия и танци; (Виж Изт. 1)

³ Наречен „Казанова сред арабите“, поетът възпял любовта и красотата: „Нима не ще възпяваш халифите?... „Възхвалите са само за жените.“;

⁴ Още от самото си начало, пеенето при арабите се обвързало с идеята за създаване на поезия. Мелодията се смятала единствено за украсение на римата.

⁵ По-късно Исхак ал-Мусала създава такава в Багдад, а Зирияб в Кордоба;

⁶ Макам – няколко музикални значения: 1. лад-системност от звуковисочинни връзки, обединени около централен звук (тон); 2. тип мелодия, мелодична формула, тема; 3. крупен вокално-инструментален цикъл (наличие на циклична структура с елементи на украсяване); в българската музикална традиция това понятие е въведено от Добри Христов и Стоян Джуджев, като „лад-звукоред“, наличен в народната музика, най-вероятно пренесен от персийско-арабската през турската музика; (Виж Изт. 5).

⁷ Ал-Кинди, Ал-Фараби, Ибн Сина (Авицена) и Ал-Газали – „елинизиралците“ философи, виж А. Корбен;

⁸ „Муашшах“ – строфична поема, композирана за пеене; съчинява се на класически арабски език, с изключение на финалната им част „харджа“;

⁹ „Заджал“ – строфична поема, написана на местния диалект; наситен с романски елементи; за първенец при заджалите се смята Ибн Кузман;

¹⁰ Ибн Халдун (1332–1406 г.) – арабски учен и философ, смятан за основоположник на историографията, философията на историята, социологията и др. Известен, най-вече, със своята *Мукаддима (Prolegomenon)*.

¹¹ Сафи ад-Дин (XIII век) – посочва 12 макама, които влизат в сложна система от 84 лада; по време на Конференцията в Кайро през 1932 г., обаче, били установени 14 основни макама;

¹² Днес университет в Египет, главен център за арабска литература и сунитска догматика; официално функциониращ от 970/2 г., създаден по време на управлението на династията на Фатимидите в Египет;

¹³ Наджиб Махфуз (1911–2006 г.), египетски писател, Нобелов лауреат-1988 г.

¹⁴ Виж: Източници – 8.

¹⁵ Мухаммад Али (1769–1849 г.), управител на Египет и Судан, считан за основател на Модерен Египет заради реформите, които провежда във военното дело, икономиката и културата на страната;

¹⁶ Ум Кулсум (XX век) – от средата на 20-те години, до средата на 70-те изпява повече от 80 поеми на книжовен арабски език. Нейният първи учител и композитор бил Шейх Абу ал-Ала Мухаммад (сравняван по значение с Ал-Баруди). Уникалната Ум Кулсум била наследена от Абд ал-Халим Хафиз.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. **Hourani, 1991:** Albert Hourani. A History of the Arab Peoples. Faber and Faber. London, 1991.
2. Ed. **Robert Irwin, 1999:** Ed. Robert Irwin. Night & Horses & The Desert. An Anthology of Classical Arabic Literature. Anchor Books. New York, 1999.
3. **Inani, Co. 2004:** A. Inani and co. Contemporary Egyptian Music Composers of the 20th Century. First Part. Foreign Information Dept. Egypt, 2004.
4. **Теофанов, 1996:** Езическата арабска поезия. Цветан Теофанов. София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски”. 1996.
5. **Студии, 2003:** Арабистика и ислямознание. Том 2. Иванка Влаева: Понятието макам в музиката, София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски”. 2003, с. 309–317.
6. **Студии, 2003:** Арабистика и ислямознание. Том 2. Галина Стефанова: Метрични и строфични схеми в класическата арабска поезия: стихова организация на касидата и муашшаха. София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски”, 2003, с. 187–206.
7. **Еспозито, 2007:** Оксфордски речник на исляма. Ред. Джон Л. Еспозито. София, Рива. 2007.
8. النجمى 1998: كمال النجمى. تراث الغناء العربي- بين الموصلى و زرياب.. و أم كلثوم و عبد الوهاب. دار الشروق- القاهرة.
9. الشوان 1989: عزيز الشوان. الموسيقى للجميع. الهيئة المصرية العامة للكتاب- مصر.
10. جبران 1949: جبران خليل جبران. المجموعة الكاملة لمؤلفات جبران خليل جبران /العربية/ - لبنان.
11. <http://www.amarantypublishing.com/hurrian.htm>